

Başvuru: 15.04.2016 Kabul: 25.06.2016

TABERİ TARİHİ'NİN İNGİLİZCE ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ*

I.K.A. HOWARD | Çev. Yaşar KOCADAĞ**

Taberî tarihinin Yezîd b. Muâviye'nin halifeliğine ayrılmış bu kısmı, gerçekte neredeyse iki kişinin Yezîd'in halife olarak kabul edilmesine reaksiyonlarıyla ilgilidir. Bunun dışında Taberî sadece valilerin ve kadıların isimlerini kaydetmekte ve Horasan'daki askeri bir operasyonu açıklayan kısa bilgiler vermektedir. Bu iki kişi, (el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. El-Zübeyr b. El-Avvâm) en nüfuzlu Müslüman kabilenin ikisini temsil eder. Onlar iki büyük İslam önderinin oğulları olup Yezîd'in halifeliğine karşı çıkmışlardır. Bu nedenle Yezîd'in halifeliği meselesinde temel sorun, verasetin (saltanat) yasallığı sorunudur.

Taberî'nin bu meseleyi nasıl ele aldığını anlamak için, yararlandığı kaynakları ve bu kaynakları nasıl kullandığını tetkik etmek yararlıdır. İki erken dönem tarihçi Dineverî (ö.282/895-6) ve Ya'kûbî (ö.292/905) bu olaylarla ilgili malumat vermişlerdir. Taberî gibi onlar da Yezîd'in halifeliğine, Hüseyin ve İbn-i Zübeyr'in karşı çıkmasına yoğunlaşmışlardır. Ancak onların verdiği bilgiler kimler olduklarına açıkça işaret etmedikleri daha önceki tarihçilerin eserlerinde yer alan bilgilerin özeti ve yorumundan ibarettir. Oysa Ta-

---

* Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö.310/923) Taberî Tarihi, Cilt. 19: Yezîd b. Muâviye'nin Halifeliği. I.K.A. Howard tarafından çevrildi ve notlandırıldı. Albany: New York Devlet Üniversitesi Yayını, 1990.

** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Research assistant, Marmara University, Faculty of Theology, Department of Islamic Sects. Istanbul/Turkey

berî'nin verdiği bilgiler çok daha detaylı olduğu gibi, kullandığı isnatlardan hareketle de faydalandığı kaynaklar hakkında net bir bilgiye sahip olmaktayız. Ensâbü'l-Eşrâf isimli eserinde bize detaylı bir resim sunan üçüncü tarihçi Belâzürî (ö.279/892) bize Taberî'deki bilgileri kontrol etme imkânı verir. Bazı zamanlar Belâzürî qâlû diye başlayan ("onlar dediler ki ") özetler verirken, bazı zamanlar ise isnatlarıyla birlikte Taberî'den çok daha fazla ayrıntılı açıklamalar verir. O ayrıca Taberî tarafından verilmemiş olan malumatları dengelemeye yardım eden farklı versiyonları bize sunar. Dördüncü erken dönem tarihçisi Halife b. Hayyât (ö.246/860) kısaca Hüseyin'i ele alır ve İbn-i Zübeyr'e daha çok yer verir. Ama bu bilgi çok kısıtlıdır.

İsnad eksikliğine rağmen bize konuyla ilgili tarihi bilgiler veren Mes'ûdî gibi sonraki dönem tarihçilerinin Taberî tarafından kullanılan aynı kaynaklardan hareket ettiği görülebilmektedir. Şii el-Müfid (ö.413/1022) neredeyse kesin olarak Taberî'den alınan ve onun Taberî'nin Hüseyin hikayesinin kısmen kısaltılmış bir versiyonunu vermektedir. Benzer şekilde İbn-i Esîr de kendi anlatımında Taberî'nin tarzını kullanır. Bu üç farklı müellifin ortaya koyduğu malumat, olay hakkındaki tarihsel veriler konusundaki bilgilerimize çok az şey eklemektedir. Ancak bunlar Taberî'nin metnini kontrol etmeye ve onu anlamamıza yardımcı olurlar. Ebu'l Ferec el-İsfahânî'nin Maqâtil et-Tâlibiyyin (ö.356/967) ile ilgili de benzer bir durum söz konusudur. Büyük ölçüde Hüseyin ve yoldaşlarının ölümüyle ilgili hikâyelerin Taberî tarafından kullanılmış temel kaynakların farklı bir aktarım yoluyla doğrulanmasını sağlar.

Hüseyin hakkında tarih yazıcılığının üçüncü türü, İbn-i A'sem el-Kûfî'nin(314/926) olay hakkında verdiği malumatta ortaya çıkar. Bu neredeyse olağanüstü olaylar noktasında mübalağaya kaçılmış Hüseyin'in yiğitlik ve kahramanlığıyla ilgili menkıbevî bir edebiyattır. Benzer menkıbevî yazım Ebu Mihnefe'ye atfedilen açıkça uydu-
rulmuş olduğu görülen eserde de bulunmaktadır. Bu gelenek Havarizmi tarafından "Maktel el-Hüseyin"de sürdürülmektedir. O bura-

da genellikle İbn-i A'sem'in hikâyesini kullanır; yorum, açıklama ve ekler sağlar.

Taberî, Hüseyin hikâyesinde aşırı derecede Hişam b. Muhammed el-Kelbî'ye (ö.204/819-20) bel bağlamaktadır. Kelbî Ebu Mihnef'in (ö.157/774) çok detaylı versiyonunu bize sunmaktadır. Genel olarak burada kelime kelime Ebu Mihnef'in takip edildiği görülür ve çoğunlukla diğer tarihçilerdeki anlatıları teyit edici şahitlikle güvenilir olarak teyit edilir. Özellikle farklı bir aktarım yoluyla Ebu Mihnef'in arkasından gelen Belâzürîdir. İbnül-Kelbî buna Avâne b. El-Hakem'den (ö.147/764) parçalar ilave etmiştir. O ayrıca Şii Cabir b. Yezîd el-Cufî (ö.128/746) ve Şii Eşbah b. Nubatehin (ö.1. asır/7. asır) oğlu Kasım'dan bazı bilgiler vermektedir.

Taberî'nin kullandığı ikinci kaynak Şii Ammar b. Muaviye el-Duhni (ö.133/750-1) tarafından 5. Şii İmam Ebu Cafer Muhammed el-Bakır (114/732) b. Ali b. el-Hüseyin'e ait olduğu anlaşılan malumdur. Bu malumat ayrıca sadece küçük farklılıklarla Mes'ûdî tarafından da kullanılmaktadır. Açık bir şekilde bu, bu konudaki Muhammed el-Bakır'ın gerçek görüşü olarak sunulmaktadır. Bundan dolayı bu görüşün Şia tarafından kabul edilmesi gerekir. Onun kısa ve öz olan ana çerçevesi sadece küçük değişimlerle İbn-i Kelbî'nin versiyonuyla aynıdır.

Taberî bu iki versiyona Ebu'l-Huzeyl Hüseyin b. Abdurrahman'dan çok kısa bir özet, Ömer b. Sabbah'tan birkaç tamamlayıcı ayrıntı ekler. Bize, bu olay hakkında kesin kararlaştırılmış harmanlanmış bilgilere sahip olduğumuz şeklinde bir intibaya sahip olmamız istenmektedir. Bu izlenim bütünüyle doğru değildir. Taberî versiyonunun sunumu biraz daha dikkatle incelemeye uygundur. Bunu yapmak için hikâyeyi aşağıdaki bölümlere ayırmak elverişlidir:

1. Müslümanlar arasındaki önemli figürlerin Yezîd'e biat etmesi yoluyla Yezîd'in halifeliğini onaylama girişimi .
2. Kûfe'den Hüseyin'e mektuplar, İbn-i Ziyad'ın Kûfe valisi olarak atanması, Müslim b. Akil'in başarısızlıkla erken biten elçiliği.

3. Hüseyin'in Kerbela'ya seferi, Ömer b. Sad ile görüşmesi ve ölümü.
4. Hüseyin'in başına saygısızlık ve ailesinden geride kalanlara yapılan muamele.

Tüm kaynaklar Yezîd'in halifeliği döneminde Hüseyin, İbn-i Zübeyr ve İbn-i Ömer'in de içinde olduğu kişilerin biatını sağlama konusunda endişeli olduğunda hemfikirdir. Dineverî bu listeye Abdurrahman b. Ebi Bekir'i ekler. O çoktan vefat etmiş olduğundan bu açıkça yanlıştır. Bu öncü Müslümanların hepsinin babalarının meşhur sahabiler olduğu aşikârdır. Bütün bunlardan hareketle Taberî'nin bizde bırakmak istediği intiba, Yezîd'in onlardan beyat istemesinin son derece doğal olduğudur. Bu yüzden biz Taberî'nin hikâyesindeki intibayı terkettik ve sadece doğal olanı da Yezîd'in onların kendine biat etmesini istemiş olabilmesidir. Bununla birlikte bundan daha fazlasını da bizden bekleyebilirdi. Hem Belâzürî hem de İbn-i A'sem'e göre Muaviye, Hasan b. Ali ile yapmış olduğu antlaşmada daha sonrakinin tahttan çekilmesi konusunda anlaşmıştı. Ondan sonraki halifeye karar vermek için bir danışma konseyi (şûra) olmalıdır. Mamafih bunu Taberî'nin dillendiremediğini görüyoruz. Şûra Ömer tarafından halefi için yürürlüğe konulan kurumdur. Altı öncü Müslüman içlerinden birini halife olarak seçti. Bu nedenle Hüseyin, İbn-i Zübeyr ve İbn-i Ömer'in doğal olarak sonraki halife hakkında karar verecek olan bu gurubun arasında olmayı ümit etmiş olmaları doğaldır. Bu şûranın Yezîd'i seçmeyecekleri neredeyse kesindi. Yaşamının sonuna doğru benzer şeyleri yapmaya çabalamış görünen babasının yöntemini takip ederek, Yezîd'in yapmaya çalıştığı şey bu adamların biatını almak suretiyle şûrayı işlevsiz kılma çabasıydı.

Hüseyin ve İbn-i Zübeyr'in reaksiyonunu sunmada ya Taberî ya da İbn el-Kelbî, Ebu Mihnef'in iki rivayetini karıştırmışlardır. Birinci rivayetin ikinci yarısında Taberî ya da İbn-i Kelbî tarafından atlanan kısım, Velid onların gelmelerini istediği zaman her iki kişinin Medine valisi Velid'i destekler görünmekten kaçındığı şeklindedir. Velid'in kendilerini niçin istediğinin sebebini sezerek Mekke'ye kaçı-

yorlar. Taberî versiyonunda ilk rivayetin başlangıcına eklenmiş olan Ebu Mihnef'in ikinci rivayeti, Hüseyin ve Velid arasındaki görüşmeyle ilgilidir. Taberî hem Belâzürî hem de Halife b. Hayyat'ın Basralı tarihçi Cüveyriyyah b. Esma'nın da (ö.173/789) içinde olduğu rivayetleri tamamen yok sayar. Burada İbn-i Zübeyir ve Hüseyin Velid'le birlikte toplantı yaptılar ve İbn-i Zübeyir ana sözcü idi. Taberî'nin versiyonundan ortaya çıkan bu seçme fotoğraftan hareketle söylemek gerekirse, mevcut malumatlar İbn-i Zübeyr'in aleyhine Hüseyin'in desteklendiğini göstermektedir.

Bütün kaynaklar, Küfelilerin kendilerine lider olarak gelmesi hususunda Hüseyin'e çağrıda bulduklarına dair hemfikirdir. Yine bütün kaynaklar Müslim b. Akil'in Küfe'deki durumu kolaçan etmesi hususunda da hemfikirdir. Bu duruma Yezîd'in karşıt hamlesi, Ubeydullah'ı atamak olmuştur. Bunun için İbn-i Kelbi'nin rivayeti ya da Taberî'nin bu konuda verdiği bilgiler ana kaynağı (Ebu Mihnef) terk eder, Avâne b. el-Hakem'in rivayetini benimser. Bu rivayette Yezîd'in Ubeydullah'ı atanması onun Hıristiyan danışmanı Sarjun'un tavsiyesi sonucudur. Ki bunu Muaviye'nin önerisi olarak sunar. Açıktır ki Ubeydullah'ın atanması suçu Sarjun'un tavsiyesi ile irtibatlandırılmak suretiyle Yezîd'in daha sonra vuku bulacak olaylardan sorumlu tutulmamasının zemini hazırlanmış olmaktadır. Şaşırtıcı bir şekilde Muhammed el-Bakır'dan aktarılan olayla ilgili bu çok açık Şii anlatısı ya da perspektifi Ubeydullah'ın atanması bilgisini desteklemektedir. Mamafih bunun Hz. Hüseyin taraftarı birisinin kafa yorması beklenen başka birçok olaydan daha üzerinde detaylıca durması sebebiyle, zahirdeki kökeni-kaynağı itibarıyla bu rivayet şüpheli gözükmemektedir. Müslim b. Akil'le ilgili Yezîd'in önerdiği üç seçeneği aktaran Avâne'dir: (a) ilki Müslim'i hapse atmak; (b) ikincisi onu öldürmek; (c) üçüncüsü onu sürgün etmek. Ubeydullah'ın onu öldürmeyi tercih etmiş olması gerçeği, bir şekilde bu olaydaki Yezîd'in sorumluluğunu azaltmaya yönelik çabanın bir parçasıdır.

Basralı tarihçi Vehb b. Cerir (ö.207/822) Müslim'in öldürülmeden önce isyancıların lideri olarak Ubeydullah'ın emrine girdiği

hakkında bilgiye sahiptir. Bu yolla Müslim tarafından gösterilen kahramanlık gözden düşürülmeye çalışılmaktadır. Bu tarihsel bilgi Taberî tarafından tamamen göz ardı edilmiştir.

Hüseyin'in Kûfe'ye yolculuğu ile ilgili Taberî'de aktarılan Ebu Mihnef'in anlatısı, Hüseyin'in yaptığı önemli konuşmalar ve mektuplarla ilgili çok ayrıntılı bilgiyi bize sağlar. Bunların önemi Hüseyin'in bu konuşmalarında ve mektuplarında kendisi ve apaçık Şii bir karakterde olan İmamet hakkında bir çeşit hak iddiasında bulunmasıdır. Bu kendi hikayesini diğer rivayetlerle birlikte harmanlayan Ebu Mihnef'ten önce bu olayların Şii bir versiyonunun olduğunu gösterir.

Bu hikâyenin tarihsel sunumunda bir diğer temel mesele, Hüseyin'in ölümünün sorumluluğudur. Ebu Mihnef'e göre Kerbelâ'da Hüseyin'e karşı olan kuvvetlerin Ubeydullah tarafından görevlendirilmiş komutanı olan Ömer b. Sad'a Hüseyin'in üç seçenek sunduğu bu arada tarihçilerin fikir birliğidir. Bunlar, (a) Hüseyin geri dönmek istiyor. (b) bir sınır garnizonuna gitmek istiyor (c) O Yezîd'e gitmek ve elini onun eline koymak ve onun düşüncesini görmek istiyor. Gerçekten bunlar önerilmiş olsaydı o zaman Ubeydullah'ın görevi bitmiş olurdu. Onun yapmak zorunda olduğu yegane şey, Hüseyin'i Yezîd'e göndermekti. Mamafih Ubeydullah Hüseyin'in kendisine boyun eğmek zorunda olduğu konusunda ısrar etti. Bu Hüseyin için kabul edilebilecek bir şey değildi. O, takipçileri ve ailesi ölümü kabul etti. Buna göre Hüseyin'in ölümünün sorumlusu apaçık Ubeydullah'ın sorumluluğunda olup Yezîd de değildir. Bu versiyonun amacı orijinal bir şekilde sadece Hüseyin'in ölümündeki sorumluluğu Yezîd'den Ubeydullah'a aktarma amacı olabilir. Mamafih bu ayrıca Hüseyin'in imametine inanan kimselerin gerçekte Yezîdi halife olarak benimsediklerine dair kinâyelere(suçlama) sahiptir. Hüseyin Yezîd'in halifeliğini reddetmek demek olan tüm misyonunu, terk etmeye gönüllü idi. Ebu Mihnef Hüseyin'in teklif ettiklerinin tümünün Medine'ye geri gitmek ya da Tanrının uçsuz bucaksız arzında başka bir yere gitmek olduğunu vurgulayan bir geleceğin olduğunu itiraf eder. Şii versiyonla uyum içinde olan bu görü-

şe rağmen, biz Şii İmam Muhammed el-Bakır'ın yine Şia'nın düşünceleriyle uyum içinde olmayan bu tavrı desteklediğine şahit olmaktayız.

Ölümünden sonra Hüseyin'in başına yapılan muamele Yezîd ya da Ubeydullah kimin daha çok sorumlu olduğu hakkındaki düşüncenin uzlaşmazlığına başka örnektir. Ebu Mihnef'in kendisi Hüseyin'in kafasındaki dişlere dürten kişinin hem Yezîd hem de Ubeydullah olduğunu gösteren rivayetler aktarmaktadır. Avâne'nin versiyonunda sağ kalan tutuklular Yezîd'e gönderildiği zaman Yezîd onlara iyi davranır ve şayet kendisi orada bulunsaydı Hüseyin'i asla öldürmeyeceğini açıklar. Avâne'nin rivayetinden elde ettiğimiz bu parçalardan Yezîd'den kaynaklanabilecek tüm sorumluluğu Ubeydullah'a aktardığı görülmektedir. Ebu Mihnef biat hakkında neşredilen hikâyede onların çok azının aynı tarzda neşredildiği görülen farklı versiyonları bize sağlar. Mamafih Taberî benzer keşmekeşliklerde ve Yezîd'in faaliyeti hakkında Muhammed el-Bâkır'ın hikâyesini belirleyici kılmayı başardı.

Hüseyin'in ölümünün Taberî versiyonundaki bu yorumlarına rağmen, Ebu Mihnef'in eserinin İbn-i Kelbî tashihli aktarımında hikâye tarzında bizdeki mevcut en detaylı versiyona sahip olmamız olgusunu ona borçluyuz. Kitapta, politik açıdan başarısız bir darbe teşebbüsü olan bu olaya tahsis edilen yer, genelde Müslümanlar hususi olarak da Şia için bu olayın önemini göstermektedir. Ki siyasi tarih dönemi içinde başarısız bir devrimdir. Hüseyin'in ölümü ya da şehitliği uzun bir süredir samimi Müslümanların vicdanını kanatan bir yaradır. Her şeye rağmen Hüseyin peygamberin torunu idi. Şia için bunun önemi çok daha derindir. Hüseyin onların gözünde eylemleriyle Müslümanlara örnek olan ve daima hatırlanması gereken kurtarıcı bir kahraman vazifesini görür.

Hüseyin'in ölümü hadisesi ile ilgili bölümden sonra Taberî, İbni Zübeyr'in Yezîd'e muhalefetiyle ilgilenmektedir. Gerçekte O apaçık uygunsuz olan bu muhalefetin başlangıcının bir hikâyesini sunar. 60/680 yılı olaylarını anlatırken İbn-i Zübeyr'in kardeşi Amr b. el Zübeyr tarafından Mekke'de İbn-i Zübeyr'e yapılan bir saldırı

hikâyesini verir. Şayet bu olay olduysa ya Hüseyin ayrılmadan önce olmuştur ya da Hüseyin ayrıldıktan hemen sonra olmuştur. Yaşanan bu hadisenin hoş karşılanmadığı ya da uygun bulunmadığı hususu, bu olayı eserinde ele alan ve Hüseyin'in ölümünden sonra gerçekleştiğini doğru bir şekilde tespit eden Belâzürî tarafından da desteklenmektedir. Taberî tarafından verilen bu hikâye bütünüyle Vâkıdî'ye dayanmaktadır. Bu olayın Taberî'nin anlatımındaki genel gidişatı Vâkıdî'yi de kapsayan daha geniş bir yelpazede kaynakları veren Belâzürî tarafından teyit edilmektedir.

Yezîd'in İbni Zübeyr'i ikna etme teşebbüsleri ve Medine – Mekkelilerden onun otoritesini kabul edenler hakkında verilen açıklamalar Belâzürî tarafından aynı şekilde çok geniş bilgilerle desteklenmektedir. Aynısı, Harre savaşı ve Ka'be'ye mancınıklı saldırılması hadisesi ile ilgili bilgiler hakkında da geçerlidir. Bu olayda suçu komutanlar Müslim b. Ukbe ve Hüseyin b. Numayr el-Sekuni'ye yıkmak suretiyle Yezîd'in İslam'a karşı suçlarını azaltmaya çalışan kaynaklarda aynı eğilim vardır.

Yapısal bir problem Taberî'nin kaynaklarını ele alış tarzından ortaya çıkar. Bu biati kabul eden İbn-i Zübeyr'in durumu ile ilgilidir. Belâzürî'de oldukça açıktır ki ; İbn-i Zübeyr bu vakitte bir şûra olacağı şartıyla biati kabul etmektedir. Taberî hiçbir şekilde bundan söz etmez. Bir kez daha Belâzürî tarafından verilenle aynı olan bir rivayette, o kasden İbn-i Zübeyr'in insanlardan biat alırkenki açıklamasındaki "bir şûra şartıyla" kelimelerini göz ardı ediyor. Gerçekte Şûra yalnızca bir kez ifade ediliyor. Ve daha sonra belki de kazara Mekkelilerden bahsederken onların şûranın yerinde bir görüş olduğuna inandıklarını söylerken zikrediyor.

Bu atlamanın niçin yer aldığına cevabı henüz verilmemiştir.

Arapça metinlerde Hasan ve Hüseyin isimleri bazan el- takısıyla bazan da takısız verilmektedir. El-Hüseyin için genelde el- takısıyla kullanılması daha alışılmalıdır. Bazı rivayetlerde el- takısı aşağılayıcı sebeplerden apaçık noksan bırakılmıştır, bazılarında değil. Aslında ben Arapçasını takip ettim. Nerede el-Hüseyin olarak el- ile

geçmişse ben onu öyle yazdım. Nerde de geçmemişse ben de el-i dâhil etmedim. Kuran'dan alıntılarda bir ayet için iki farklı numara verilen yerlerde ilki resmi Mısır baskısı, ikincisi de Flügel'in metnidir.

Eski meslektaşlarım Dr. Abdurrahim Ali ve Dr. Ferid el-Seyyale çeviriyi kontroldeki yardımları için teşekkür etmek istiyorum. Yine yardımı ve tavsiyesi için Dr. Carole Hillenbrand'a da teşekkür borçluyum. Ayrıca zor bir el yazısını daktilo etmedeki yardımları için bayan May O'Donnell ve Irene Crawford hanımefendiye teşekkür etmem gerekiyor. Mamafih tercümedeki eksikliklerin sorumluluğu bana aittir.

